ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (πέμπτο τμήμα)
της 1ης Απριλίου 2004 *

Στην υπόθεση C-99/02,

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από τον V. Di Bucci, με τόπο επιδόσεων στο Λουξεμβούργο,

προσφεύγουσα,

κατά

Ιταλικής Δημοκρατίας, εκπροσωπούμενης από τον I. M. Braguglia, επικουρούμενο από τον O. Fiumara, vice avvocato generale dello Stato, με τόπο επιδόσεων στο Λουξεμβούργο,

καθής,

με αντικείμενο να διαπιστωθεί ότι η Ιταλική Δημοκρατία, μη λαμβάνοντας εμπροθέσμως όλα τα αναγκαία μέτρα για να ανακτήσει από τους αποδέκτες τις ενισχύσεις οι οποίες κατά την απόφαση 2000/128/ΕΚ της Επιτροπής, της 11ης Μαΐου 1999, για τα καθεστώτα ενισχύσεως τα οποία έθεσε σε εφαρμογή η Ιταλία σχετικά με μέτρα υπέρ της απασχολήσεως (ΕΕ 2000, L 42, σ. 1), η οποία

* Γλώσσα διαδικασίας: η ιταλική.

κοινοποιήθηκε στις 4 Ιουνίου 1999, κρίθηκαν παράνομες και ασύμβατες με την κοινή αγορά και, εν πάση περιπτώσει, παραλείποντας να ενημερώσει την Επιτροπή για τα ληφθέντα μέτρα, παρέβη τις υποχρεώσεις που έχει από τα άρθρα 3 και 4 της πιο πάνω αποφάσεως και από τη Συνθήκη ΕΚ,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (πέμπτο τμήμα),

συγκείμενο από τους P. Jann, προεδρεύοντα του πέμπτου τμήματος, C. W. A. Timmermans, A. Rosas, A. La Pergola, και S. von Bahr (εισηγητή), δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: D. Ruiz-Jarabo Colomer,
γραμματέας: M. Múgica Arzamendi, κύρια υπάλληλος διοικήσεως,

έχοντας υπόψη την έκθεση ακροατηρίου,

αφού άκουσε τις αγορεύσεις των διαδίκων κατά τη συνεδρίαση της 18ης Σεπτεμβρίου 2003, κατά την οποία η Επιτροπή εκπροσωπήθηκε από την E. Montaguti και η Ιταλική Δημοκρατία από τον O. Fiumara, επικουρούμενο από τον A. Morrone,

κατόπιν της αποφάσεως που έλαβε, αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα, να εκδικάσει την υπόθεση χωρίς την ανάπτυξη προτάσεων,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Με δικόγραφο που κατέθεσε στη Γραμματεία του Δικαστηρίου στις 15 Μαρτίου 2002, η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων άσκησε βάσει του άρθρου 88, παράγραφος 2, δεύτερο εδάφιο, ΕΚ προσφυγή με αντικείμενο να διαπιστωθεί ότι η Ιταλική Δημοκρατία, μη λαμβάνοντας εμπροθέσμως όλα τα αναγκαία μέτρα για να ανακτήσει από τους αποδέκτες τις ενισχύσεις οι οποίες κατά την απόφαση 2000/128/ΕΚ της Επιτροπής, της 11ης Μαΐου 1999, για τα καθεστώτα ενισχύσεως τα οποία έθεσε σε εφαρμογή η Ιταλία σχετικά με μέτρα υπέρ της απασχολήσεως (ΕΕ 2000, L 42, σ. 1), η οποία κοινοποιήθηκε στις 4 Ιουνίου 1999, κρίθηκαν παράνομες και ασύμβατες με την κοινή αγορά και, εν πάση περιπτώσει, παραλείποντας να ενημερώσει την Επιτροπή για τα ληφθέντα μέτρα, παρέβη τις υποχρεώσεις που έχει από τα άρθρα 3 και 4 της πιο πάνω αποφάσεως και από τη Συνθήκη ΕΚ.

Η απόφαση 2000/128 και η διαδικασία προ της ασκήσεως προσφυγής

2 Στις 11 Μαΐου 1999, η Επιτροπή έλαβε την απόφαση 2000/128, της οποίας τα άρθρα 1 έως 4 έχουν ως εξής:

«Άρθρο 1

1. Οι ενισχύσεις που έθεσε παρανόμως σε εφαρμογή η Ιταλία από τον Νοέμβριο του 1995 για την πρόσληψη μέσω των συμβάσεων επαγγελματικής εκπαίδευσης και εργασίας που προβλέπονται στους νόμους αριθ. 863/84, αριθ.

407/90, αριθ. 169/91 και αριθ. 451/94 είναι συμβιβάσιμες με την κοινή αγορά και τη συμφωνία ΕΟΧ, εφόσον αφορούν:

— τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας από την αποδέκτρια επιχείρηση υπέρ των εργαζομένων που δεν έχουν αποκτήσει ακόμη εργασία ή έχουν χάσει την προηγούμενη εργασία τους, σύμφωνα με το πλαίσιο κανόνων για τις ενισχύσεις στην απασχόληση,

— την πρόσληψη εργαζομένων που αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα προβλήματα ένταξης ή επανένταξης στην αγορά εργασίας. Για τους σκοπούς της παρούσας απόφασης, ως εργαζόμενοι που αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα προβλήματα ένταξης ή επανένταξης στην αγορά εργασίας νοούνται οι νέοι κάτω των 25 ετών, οι κάτοχοι πανεπιστημιακού πτυχίου μακρού κύκλου σπουδών (laurea) ηλικίας μέχρι και 29 ετών και οι μακροχρόνια άνεργοι, δηλαδή όσοι είναι άνεργοι επί ένα έτος τουλάχιστον.

2. Οι ενισχύσεις που χορηγήθηκαν μέσω συμβάσεων επαγγελματικής εκπαίδευσης και εργασίας και δεν πληρούν τις προαναφερθείσες προϋποθέσεις είναι ασυμβίβαστες με την κοινή αγορά.

Άρθρο 2

1. Οι ενισχύσεις που χορήγησε η Ιταλία δυνάμει του άρθρου 15 του νόμου αριθ. 196/97 για τη μετατροπή των συμβάσεων επαγγελματικής εκπαίδευσης και εργασίας σε συμβάσεις αορίστου χρόνου είναι συμβιβάσιμες με την κοινή αγορά και τη συμφωνία ΕΟΧ εφόσον τηρούν την προϋπόθεση της καθαρής δημιουργίας θέσεων εργασίας, όπως ορίζεται στο πλαίσιο κανόνων για τις ενισχύσεις στην απασχόληση.

Ο αριθμός των εργαζομένων της επιχείρησης υπολογίζεται χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι θέσεις εργασίας που προκύπτουν από τη μετατροπή και οι θέσεις εργασίας που έχουν δημιουργηθεί μέσω συμβάσεων ορισμένου χρόνου ή συμβάσεων που δεν εγγυώνται μια σχετική σταθερότητα της θέσης εργασίας.

2. Οι ενισχύσεις για τη μετατροπή των συμβάσεων επαγγελματικής εκπαίδευσης και εργασίας σε συμβάσεις αορίστου χρόνου που δεν τηρούν την προαναφερόμενη προϋπόθεση είναι ασυμβίβαστες με την κοινή αγορά.

Άρθρο 3

Η Ιταλία λαμβάνει όλα τα αναγκαία μέτρα για να ανακτηθούν από τους αποδέκτες οι ενισχύσεις που δεν πληρούν τις προϋποθέσεις των άρθρων 1 και 2 και οι οποίες τους χορηγήθηκαν παράνομα.

Η ανάκτηση πραγματοποιείται σύμφωνα με τις διαδικασίες της εθνικής νομοθεσίας. Επί των ανακτωμένων ποσών οφείλονται τόκοι από το χρόνο κατά τον οποίο τέθηκαν στη διάθεση των δικαιούχων μέχρι την πραγματική τους ανάκτηση. Οι τόκοι αυτοί υπολογίζονται με βάση το επιτόκιο αναφοράς που χρησιμοποιείται για τον υπολογισμό του ισοδύναμου επιχορήγησης στο πλαίσιο των περιφερειακών ενισχύσεων.

Άρθρο 4

Η Ιταλία ενημερώνει την Επιτροπή εντός προθεσμίας δύο μηνών από την κοινοποίηση της παρούσας απόφασης, για τα μέτρα που έλαβε για την εφαρμογή της.»

3 Με δικόγραφο που κατέθεσε στη Γραμματεία του Δικαστηρίου στις 13 Αυγούστου 1999, η Ιταλική Δημοκρατία ζήτησε, δυνάμει του άρθρου 230, πρώτο εδάφιο, ΕΚ, να ακυρωθεί η απόφαση 2000/128 και, επικουρικώς, να ακυρωθεί η απόφαση αυτή κατά το μέρος που επιβάλλει την ανάκτηση των ποσών που αποτελούν ενίσχυση ασύμβατη με την κοινή αγορά.

4 Στις 28 Οκτωβρίου 1999, η Επιτροπή ζήτησε από τις ιταλικές αρχές να την πληροφορήσουν σχετικά με τα μέτρα που έλαβαν σε εκτέλεση της αποφάσεως 2000/128. Μετά από την αίτηση αυτή υπήρξε επί του θέματος αυτού αλληλογραφία μεταξύ της Επιτροπής και της Ιταλικής Δημοκρατίας, στο πλαίσιο της οποίας η Ιταλική Δημοκρατία ισχυρίστηκε ότι είναι ιδιαίτερα περίπλοκη η εφαρμογή της εν λόγω αποφάσεως, και πραγματοποιήθηκε στη Ρώμη, στις 27 Μαρτίου 2000, συνάντηση μεταξύ του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφαλίσεως και του αρμόδιου για ζητήματα ανταγωνισμού μέλους της Επιτροπής.

5 Στις 19 Απριλίου 2001, η Επιτροπή έλαβε ένα τελευταίο έγγραφο των ιταλικών αρχών, με το οποίο την πληροφόρησαν ότι οι αρμόδιες διοικητικές υπηρεσίες συνεδρίασαν την 1η Φεβρουαρίου 2001 για να χαράξουν τις κατευθυντήριες γραμμές που πρέπει να αποτελέσουν τη βάση της διαδικασίας ανακτήσεως των παρανόμων ενισχύσεων και ότι ορίστηκε η «τεχνικολειτουργική διαδικασία» ανακτήσεως των ενισχύσεων αυτών.

6 Με την απόφαση της 7ης Μαρτίου 2002 στην υπόθεση C-310/99, Ιταλία κατά Επιτροπής (Συλλογή 2002, σ. I-2289), το Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή ακυρώσεως που η Ιταλική Δημοκρατία είχε ασκήσει κατά της αποφάσεως 2000/128.

7 Υπό τις συνθήκες αυτές, θεωρώντας ότι η Ιταλική Δημοκρατία δεν έλαβε όλα τα αναγκαία μέτρα για να συμμορφωθεί προς την απόφαση 2000/128, η Επιτροπή αποφάσισε να ασκήσει την παρούσα προσφυγή.

Επί της ουσίας

Επιχειρήματα των διαδίκων

8 Η Επιτροπή υποστηρίζει ότι στις 4 Αυγούστου 1999, δηλαδή όταν έληξε η προθεσμία δύο μηνών από την ημερομηνία κοινοποιήσεως της αποφάσεως 2000/128, η Ιταλική Δημοκρατία δεν είχε ακόμη ενημερώσει την Επιτροπή για τα μέτρα που είχε λάβει προκειμένου να συμμορφωθεί προς την υποχρέωση να ανακτήσει από τις αποδέκτριες επιχειρήσεις τις ενισχύσεις που είχαν παρανόμως καταβληθεί.

9 Συγκεκριμένα, στην αρχή, οι ιταλικές αρχές περιορίστηκαν να αναφερθούν γενικά στην εξαιρετική δυσκολία και στην πολυπλοκότητα της διαδικασίας εξακριβώσεως που έπρεπε να προηγηθεί της ανακτήσεως. Μόνον αργότερα, τον Δεκέμβριο του 2000 και τον Απρίλιο του 2001, οι ιταλικές αρχές, αντιστοίχως, μελέτησαν την κατάρτιση ενός «λειτουργικού σχεδίου» για την εφαρμογή της αποφάσεως 2000/128 και ανακοίνωσαν στην Επιτροπή πληροφορίες σχετικά με τις πρωτοβουλίες των αρμοδίων εθνικών φορέων, πληροφορίες οι οποίες, ούτως ή άλλως, αποτελούν απλώς και μόνον προπαρασκευαστικές δραστηριότητες. Ουδέποτε οι ιταλικές αρχές υποστήριξαν ότι ανέλαβαν συγκεκριμένες πρωτοβουλίες έναντι των σχετικών επιχειρήσεων.

10 Οι ιταλικές αρχές δεν πρότειναν ούτε κάποιον τρόπο εφαρμογής της αποφάσεως 2000/128 ο οποίος θα παρείχε τη δυνατότητα να εξαλειφθούν οι δυσκολίες που είχαν συνταντηθεί.

11 Η Ιταλική Δημοκρατία αναγνωρίζει ότι ακόμη δεν έχει ανακτήσει τα σχετικά ποσά. Τούτο οφείλεται τόσο στις δυσκολίες που αντιμετώπισε για να προσδιορίσει τους αποδέκτες των παρανόμων ενισχύσεων όσο και στις αμφιβολίες των ιταλικών αρχών σχετικά με την έκταση της ίδιας της ανακτήσεως. Ωστόσο, η Ιταλική Κυβέρνηση δεν έμεινε αδρανής σε σχέση με

την υποχρέωσή της που απορρέει από την απόφαση 2000/128, οπότε κακώς η Επιτροπή ισχυρίζεται ότι η Ιταλική Κυβέρνηση παρέλειψε να την πληροφορήσει για την εξέλιξη της καταστάσεως.

12 Εν προκειμένω, η Ιταλική Δημοκρατία διατείνεται ότι, κατά τη διάρκεια της δίκης στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η προαναφερθείσα απόφαση Ιταλία κατά Επιτροπής, οι ιταλικές αρχές προέβησαν σε προκαταρκτικά διαβήματα για την ανάκτηση των ενισχύσεων, υπό την επιφύλαξη της εκβάσεως της δίκης εκείνης. Δεδομένου ότι κατά τον καθορισμό της εκτάσεως της ίδιας της υποχρεώσεως ανακτήσεως εμφανίστηκαν πολλές δυσκολίες, οι ιταλικές αρχές ήρθαν πολλές φορές σε επικοινωνία με τις υπηρεσίες της Επιτροπής για να διαλευκανθεί η κατάσταση.

13 Ειδικότερα, με σημείωμα της 11ης Δεκεμβρίου 2000, το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφαλίσεως παρουσίασε στην Επιτροπή ορισμό της ανακτήσεως των ενισχύσεων και η Επιτροπή ενημερώθηκε, τόσο κατά τη δημόσια συνεδρίαση του Δικαστηρίου της 4ης Απριλίου 2001 στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η προαναφερθείσα απόφαση Ιταλία κατά Επιτροπής όσο και με σημείωμα της 19ης Απριλίου 2001, ότι τον Φεβρουάριο του 2001 συνεδρίασαν οι αρμόδιες διοικητικές υπηρεσίες οι οποίες, σε συμπλήρωση του ορισμού της τεχνικολειτουργικής διαδικασίας για την ανάκτηση, χάραξαν κατευθυντήριες γραμμές βάσει των οποίων θα γίνει η ανάκτηση των ενισχύσεων που θεωρήθηκαν παράνομες.

14 Η Ιταλική Δημοκρατία υποστηρίζει ότι, λαμβανομένων υπόψη των ενδείξεων που έχει δώσει το Δικαστήριο, είναι αποφασισμένη να εκτελέσει τις υποχρεώσεις της. Ωστόσο, για την ταχύτερη ανάκτηση και για να αποφευχθεί ο κίνδυνος οι αποδέκτες των παράνομων ενισχύσεων να κινήσουν σε εθνικό, ή ακόμη σε κοινοτικό, επίπεδο δίκες των οποίων ο αριθμός δεν μπορεί να προβλεφθεί, είναι σκόπιμο οι ιταλικές και οι κοινοτικές αρχές να ορίσουν από κοινού, εξωδικαστικά και τουλάχιστον σε γενικές γραμμές, τα κριτήρια που θα παράσχουν τη δυνατότητα, αφενός, να αποκλειστεί η ανάκτηση των ενισχύσεων που χορηγήθηκαν σε επιχειρήσεις οι οποίες, λόγω του μεγέθους

τους, του τόπου στον οποίο βρίσκονται και του είδους της δραστηριότητάς τους, δεν οφείλουν να αποδώσουν την ενίσχυση και, αφετέρου, να απαλλαγούν οι επιχειρήσεις οι οποίες εύλογα μπορεί να θεωρηθεί ότι δύνανται να επικαλεστούν δικαιολογημένη εμπιστοσύνη. Ο αποκλεισμός ορισμένων κατηγοριών επιχειρήσεων, ο οποίος στην ουσία αφορά τις μικρές επιχειρήσεις, θα μπορέσει να διευκολύνει την επικέντρωση των δραστηριοτήτων ανακτήσεως στις επιχειρήσεις που δεν μπορούν να επικαλεστούν κάτι που να δικαιολογεί τον αποκλεισμό τους.

Εκτίμηση του Δικαστηρίου

15 Πρέπει να υπομνησθεί ότι από πάγια νομολογία προκύπτει ότι η μέσω ανακτήσεως κατάργηση μιας παράνομης ενισχύσεως είναι η λογική συνέπεια της διαπιστώσεως της παρανομίας της και ότι η συνέπεια αυτή δεν μπορεί να εξαρτάται από τη μορφή υπό την οποία χορηγήθηκε η ενίσχυση (βλ., μεταξύ άλλων, τις αποφάσεις της 10ης Ιουνίου 1993, C-183/91, Επιτροπή κατά Ελλάδος, Συλλογή 1993, σ. I-3131, σκέψη 16· της 27ης Ιουνίου 2000, C-404/97, Επιτροπή κατά Πορτογαλίας, Συλλογή 2000, σ. I-4897, σκέψη 38, και της 26ης Ιουνίου 2003, C-404/00, Επιτροπή κατά Ισπανίας, Συλλογή 2003, σ. I-6695, σκέψη 44).

16 Πάλι κατά πάγια νομολογία, από τη στιγμή που η απόφαση της Επιτροπής η οποία απαιτεί την κατάργηση κρατικής ενισχύσεως ασύμβατης με την κοινή αγορά δεν απετέλεσε το αντικείμενο προσφυγής ή από τη στιγμή που απορρίφθηκε μια τέτοια προσφυγή, ο μόνος αμυντικός ισχυρισμός που ένα κράτος μέλος μπορεί να προβάλει κατά της προσφυγής που ασκήθηκε από την Επιτροπή βάσει του άρθρου 88, παράγραφος 2, ΕΚ για τη διαπίστωση παραβάσεως του κράτους αυτού είναι ο ισχυρισμός περί απόλυτης αδυναμίας να εκτελεστεί ορθώς η απόφαση της Επιτροπής (βλ. τις αποφάσεις της 4ης Απριλίου 1995, C-348/93, Επιτροπή κατά Ιταλίας, Συλλογή 1995, σ. I-673, σκέψη 16· της 22ας Μαρτίου 2001, C-261/99, Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή 2001, σ. I-2537, σκέψη 23, και της 2ας Ιουλίου 2002, C-499/99, Επιτροπή κατά Ισπανίας, σ. I-6031, σκέψη 21, καθώς και την προαναφερθείσα απόφαση της 26ης Ιουνίου 2003, Επιτροπή κατά Ισπανίας, σκέψη 45).

17 Το γεγονός ότι ένα κράτος μέλος δεν μπορεί να προβάλει κατά μιας τέτοιας προσφυγής άλλους ισχυρισμούς εκτός από την ύπαρξη απόλυτης αδυναμίας εκτελέσεως δεν εμποδίζει το κράτος το οποίο, κατά την εκτέλεση αποφάσεως της Επιτροπής περί κρατικών ενισχύσεων, συναντά δυσκολίες που δεν προβλέφθηκαν και δεν μπορούσαν να προβλεφθούν ή αντιλαμβάνεται συνέπειες που δεν είχε υπολογίσει η Επιτροπή να θέσει τα προβλήματα αυτά στην κρίση της Επιτροπής, προτείνοντας κατάλληλες τροποποιήσεις της σχετικής αποφάσεως. Στην περίπτωση αυτή, σύμφωνα με τον κανόνα ο οποίος επιβάλλει στα κράτη μέλη και στα κοινοτικά όργανα αμοιβαίο καθήκον αγαστής συνεργασίας, έκφραση του οποίου αποτελεί μεταξύ άλλων το άρθρο 10 ΕΚ, η Επιτροπή και το κράτος μέλος οφείλουν να συνεργαστούν καλόπιστα για να υπερπηδηθούν οι δυσκολίες, τηρουμένων πλήρως των διατάξεων της Συνθήκης και ιδίως εκείνων που αφορούν τις ενισχύσεις (βλ. τις προαναφερθείσες αποφάσεις Επιτροπή κατά Ιταλίας, σκέψη 17, και Επιτροπή κατά Γαλλίας, σκέψη 24· την απόφαση της 3ης Ιουλίου 2001, C-378/98, Επιτροπή κατά Βελγίου, Συλλογή 2001, σ. I-5107, σκέψη 31, και τις προαναφερθείσες αποφάσεις της 2ας Ιουλίου 2002, Επιτροπή κατά Ισπανίας, σκέψη 24, και της 26ης Ιουνίου 2003, Επιτροπή κατά Ισπανίας, σκέψη 46).

18 Ωστόσο, η προϋπόθεση απόλυτης αδυναμίας εκτελέσεως δεν πληρούται όταν η καθής κυβέρνηση περιορίζεται να γνωστοποιήσει στην Επιτροπή δυσκολίες νομικής, πολιτικής ή πρακτικής φύσεως που θέτει η εφαρμογή της αποφάσεως, χωρίς να προβεί σε κανένα πραγματικό διάβημα προς τις σχετικές επιχειρήσεις για να ανακτήσει την ενίσχυση και χωρίς να προτείνει στην Επιτροπή εναλλακτικούς τρόπους εφαρμογής της αποφάσεως αυτής που θα καθιστούσαν δυνατό να υπερπηδηθούν οι δυσκολίες (βλ. τις αποφάσεις της 2ας Φεβρουαρίου 1989, 94/87, Επιτροπή κατά Γερμανίας, Συλλογή 1989, σ. 175, σκέψη 10, και της 29ης Ιανουαρίου 1998, C-280/95, Επιτροπή κατά Ιταλίας, Συλλογή 1998, σ. I-259, σκέψη 14, και τις προαναφερθείσες αποφάσεις της 2ας Ιουλίου 2002, Επιτροπή κατά Ισπανίας, σκέψη 25, και της 26ης Ιουνίου 2003, Επιτροπή κατά Ισπανίας, σκέψη 47).

19 Εν προκειμένω, πρέπει ευθύς εξαρχής να υπομνησθεί ότι, όσον αφορά την αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, το Δικαστήριο σημείωσε στη σκέψη 102 της προαναφερθείσας αποφάσεως Ιταλία κατά Επιτροπής ότι, με ανακοίνωση που δημοσιεύθηκε στην *Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων* (ΕΕ 1983, C 318, σ. 3), η Επιτροπή έχει ενημερώσει τους δυνητικούς αποδέκτες κρατικών ενισχύσεων για το επισφαλές των ενισχύσεων που θα τους χορηγηθούν παράνομα, υπό την έννοια ότι είναι δυνατό να κληθούν να τις επιστρέψουν (βλ. την απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 1990, C-5/89, Επιτροπή κατά Γερμανίας, Συλλογή 1990, σ. I-3437, σκέψη 15).

20 Ασφαλώς, δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο ο αποδέκτης παράνομης ενισχύσεως να επικαλεστεί εξαιρετικές περιστάσεις, οι οποίες θεμιτά στήριξαν την εμπιστοσύνη του ως προς το νομότυπο της ενισχύσεως αυτής, και επομένως να εναντιωθεί στην επιστροφή της πιο πάνω ενισχύσεως. Σε μια τέτοια περίπτωση, του εθνικού δικαστηρίου στο οποίο ενδέχεται να αχθεί η υπόθεση είναι έργο να εκτιμήσει τις σχετικές περιστάσεις, αφού θέσει στο Δικαστήριο ερμηνευτικά προδικαστικά ερωτήματα αν τούτο χρειαστεί (βλ. την προαναφερθείσα απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 1990, Επιτροπή κατά Γερμανίας, σκέψη 16, και την προαναφερθείσα απόφαση Ιταλία κατά Επιτροπής, σκέψη 103).

21 Αντιθέτως, ένα κράτος μέλος, του οποίου οι αρχές χορήγησαν ενίσχυση κατά παράβαση των διαδικαστικών κανόνων του άρθρου 88 ΕΚ, δεν μπορεί να επικαλεστεί δικαιολογημένη εμπιστοσύνη των αποδεκτών της ενισχύσεως για να αποφύγει την υποχρέωση να λάβει τα αναγκαία μέτρα για την εκτέλεση αποφάσεως της Επιτροπής που το διατάσσει να ανακτήσει την ενίσχυση αυτή. Συγκεκριμένα, το να γίνει δεκτή η δυνατότητα αυτή θα κατέληγε στο να στερηθούν κάθε πρακτικού αποτελέσματος οι διατάξεις των άρθρων 87 ΕΚ και 88 ΕΚ, καθόσον έτσι οι εθνικές αρχές θα μπορούσαν να στηριχθούν στη δική τους παράνομη συμπεριφορά για να εξαλείψουν την αποτελεσματικότητα των αποφάσεων που η Επιτροπή λαμβάνει βάσει των πιο πάνω διατάξεων της Συνθήκης (βλ. την προαναφερθείσα απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 1990, Επιτροπή κατά Γερμανίας, σκέψη 17, και την προαναφερθείσα απόφαση Ιταλία κατά Επιτροπής, σκέψη 104).

22 Στη σκέψη 105 της προαναφερθείσας αποφάσεως Ιταλία κατά Επιτροπής, το Δικαστήριο υπενθύμισε επίσης ότι, όσον αφορά το επιχείρημα της Ιταλικής Κυβερνήσεως ότι η ανάκτηση των ενισχύσεων είναι περίπλοκη και δύσκολα μπορεί να εξακριβωθεί καθώς και το επιχείρημα περί της μεγάλης διεισδύσεως του καθεστώτος των ενισχύσεων στο εγχώριο δίκτυο παραγωγής, είναι αρκετό να επισημανθεί, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, ότι ο φόβος, ακόμη και ανυπερβλήτων, εσωτερικών δυσχερειών δεν μπορεί να δικαιολογήσει το να μην τηρήσει ένα κράτος μέλος τις υποχρεώσεις που έχει από το κοινοτικό δίκαιο (βλ., μεταξύ άλλων, την προαναφερθείσα απόφαση Επιτροπή κατά Πορτογαλίας, σκέψη 52).

23 Ούτε το γεγονός ότι το περί ου πρόκειται κράτος μέλος θεωρεί αναγκαίο να εξακριβώσει την ατομική κατάσταση κάθε επιχειρήσεως που έχει σχέση με την ανάκτηση των παρανόμων ενισχύσεων, όπως άλλωστε δέχθηκε το Δικαστήριο

στη σκέψη 91 της προαναφερθείσας αποφάσεως Ιταλία κατά Επιτροπής, ούτε και το γεγονός ότι ασυνήθιστα μικρό χρονικό διάστημα διέρρευσε μεταξύ της κοινοποιήσεως της αποφάσεως για την ανάκτηση των πιο πάνω ενισχύσεων και της ασκήσεως προσφυγής λόγω παραβάσεως κράτους μέλους μπορούν να δικαιολογήσουν τη μη εκτέλεση της τελευταίας αποφάσεως (βλ. την προαναφερθείσα απόφαση της 26ης Ιουνίου 2003, Επιτροπή κατά Ισπανίας, σκέψη 56).

24 Πρέπει να υπομνησθεί ότι, εφόσον το άρθρο 88, παράγραφος 2, δεύτερο εδάφιο, ΕΚ, σε αντίθεση προς το άρθρο 226 ΕΚ, δεν προβλέπει διαδικασία προ της ασκήσεως της προσφυγής και εφόσον, κατά συνέπεια, η Επιτροπή δεν διατυπώνει αιτιολογημένη γνώμη η οποία τάσσει στα κράτη μέλη προθεσμία για να συμμορφωθούν προς την απόφαση της Επιτροπής, η προθεσμία αναφοράς για την εφαρμογή της πρώτης διατάξεως δεν μπορεί να είναι άλλη από την προθεσμία που έταξε η απόφαση της οποίας βάλλεται η μη εκτέλεση ή, εν ανάγκη, από την προθεσμία που η Επιτροπή έταξε στη συνέχεια (προαναφερθείσα απόφαση Επιτροπή κατά Βελγίου, σκέψη 26). Εν προκειμένω, από το άρθρο 4 της αποφάσεως 2000/128 προκύπτει ότι η Επιτροπή έταξε προθεσμία δύο μηνών από την ημερομηνία κοινοποιήσεως της αποφάσεως αυτής.

25 Δεν αμφισβητείται ότι, όταν έληξε η προθεσμία εκείνη, η Ιταλική Κυβέρνηση δεν είχε λάβει τα αναγκαία μέτρα για την ανάκτηση των σχετικών ενισχύσεων. Επιπλέον, από τη σκέψη 105 της προαναφερθείσας αποφάσεως Ιταλία κατά Επιτροπής προκύπτει ότι, πάνω από δυόμισι χρόνια μετά τη λήξη της εν λόγω προθεσμίας, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η πιο πάνω κυβέρνηση δεν είχε αποδυθεί σε καμία προσπάθεια για την ανάκτηση των σχετικών ενισχύσεων.

26 Τέλος, από τις εξηγήσεις που η Ιταλική Κυβέρνηση έδωσε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση στην παρούσα υπόθεση προκύπτει ότι, την ημερομηνία αυτής της επ' ακροατηρίου συζητήσεως, δηλαδή στις 18 Σεπτεμβρίου 2003, η διαδικασία ανακτήσεως εξακολουθούσε να βρίσκεται στο στάδιο των προπαρασκευαστικών μέτρων, όπως είναι η χάραξη κατευθυντηρίων γραμμών για την ανάκτηση των εν λόγω ενισχύσεων και ο προσδιορισμός των σχετικών

επιχειρήσεων. Κατά συνέπεια, μέχρι την ημερομηνία εκείνη, η Ιταλική Κυβέρνηση δεν είχε ακόμη προβεί σε κανένα συγκεκριμένο διάβημα προς τις επιχειρήσεις για την ανάκτηση των ενισχύσεων αυτών.

27 Επομένως, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι, υπό τις συνθήκες της παρούσας υποθέσεως, η Ιταλική Δημοκρατία δεν απέδειξε αδυναμία εκτελέσεως της αποφάσεως 2000/128.

28 Εφόσον η Ιταλική Κυβέρνηση δεν έλαβε κανένα από τα αναγκαία μέτρα για να ανακτήσει από τους αποδέκτες τις ενισχύσεις που αφορά η απόφαση 2000/128, η κυβέρνηση αυτή δεν μπορεί να επικαλεστεί για την άμυνά της κάποια φερόμενη έλλειψη συνεργασίας από την πλευρά της Επιτροπής.

29 Κατά συνέπεια, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι η Ιταλική Δημοκρατία, μη λαμβάνοντας εμπροθέσμως όλα τα αναγκαία μέτρα για να ανακτήσει από τους αποδέκτες τις ενισχύσεις οι οποίες κατά την απόφαση 2000/128 κρίθηκαν παράνομες και ασύμβατες με την κοινή αγορά, παρέβη τις υποχρεώσεις που έχει από τα άρθρα 3 και 4 της αποφάσεως αυτής.

Επί των δικαστικών εξόδων

30 Κατά το άρθρο 69, παράγραφος 2, του Κανονισμού Διαδικασίας, ο ηττηθείς διάδικος καταδικάζεται στα δικαστικά έξοδα, εφόσον υπήρχε σχετικό αίτημα του νικήσαντος διαδίκου. Δεδομένου ότι η Επιτροπή ζήτησε την καταδίκη της Ιταλικής Δημοκρατίας στα δικαστικά έξοδα και η τελευταία ηττήθηκε, η Ιταλική Δημοκρατία πρέπει να καταδικαστεί στα δικαστικά έξοδα.

Για τους λόγους αυτούς,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (πέμπτο τμήμα)

αποφασίζει:

1) **Η Ιταλική Δημοκρατία, μη λαμβάνοντας εμπροθέσμως όλα τα αναγκαία μέτρα για να ανακτήσει από τους αποδέκτες τις ενισχύσεις οι οποίες κατά την απόφαση 2000/128/ΕΚ της Επιτροπής, της 11ης Μαΐου 1999, για τα καθεστώτα ενισχύσεως τα οποία έθεσε σε εφαρμογή η Ιταλία σχετικά με μέτρα υπέρ της απασχολήσεως, κρίθηκαν παράνομες και ασύμβατες με την κοινή αγορά, παρέβη τις υποχρεώσεις που έχει από τα άρθρα 3 και 4 της αποφάσεως αυτής.**

2) **Καταδικάζει την Ιταλική Δημοκρατία στα δικαστικά έξοδα.**

Jann Timmermans Rosas

La Pergola von Bahr

Δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Λουξεμβούργο την 1η Απριλίου 2004.

Ο Γραμματέας

R. Grass

Ο Πρόεδρος

Β. Σκουρής